

vatroslav
frkin

herman bollé i obnova franjevačkih sakralnih objekata

Tema historicizma, kojoj je »Život umjetnosti« pred stanovito vrijeme posvetio mnogo prostora, toliko je aktualna i poticajna da se spontano nastavlja novim priložima. Budući da je riječ o razdoblju koje je u našim krajevima ostavilo veliku količinu značajnih ostvarenja, spomenika umjetnosti i kulture, a zbog dugotrajnih nesporazuma nije bilo valorizirano u skladu s vrijednošću svog doprinosa, čini nam se korisnim objavljivati tekstove koji nas upoznaju s novim ili zaboravljenim činjenicama i upozoravaju nas na ovo poglavlje naše baštine. Unatoč svim naporima da se novi sudovi puste u opticaj i da oni utječu na sudbinu građevnog nasljeđa kasnog devetnaestog stoljeća, pred našim se očima događaju sve nove i nove devastacije. U ovoj godini barbarski je unakažen najljepši neogotički ljetnikovac u Zagrebu (Nazorova ulica 68, djelo graditelja Carneluttija iz 1888) — bez potrebe da se u tu svrhu svladaju barem elementarne administrativne poteškoće: objekt, naime, nije bio ni zaštićen. Prilog Vatroslava Frkina, s nizom zanimljivih pojedinosti i imena »malih majstora« s kraja prošlog stoljeća, dio je nastojanja da se ovaj fundus uspostavi najprije u svijesti — a onda sačuva u prostoru.

Kad je Sveta Stolica 29. X 1915. na molbu tadašnjeg provincijala o. Rafaela Rodića i uz preporuku zagrebačkog nadbiskupa dra Antuna Bauera imenovala Hermana Bolléa vitezom Reda sv. Grgura Velikoga¹, onda je time svečano i javno priznala velike zasluge toga čovjeka za crkveno graditeljstvo. Dakako da na prvome mjestu treba spomenuti obnovu potresom oštećene katedrale u Zagrebu. Ta obnova trajala je neprekidno 22 godine.

»Nama franjevcima pred očima su naše crkve u Zagrebu i Iloku, koje je Bollé restaurirao. On je također izradio projekte za trsatsku baziliku Majke Milosti, što nije nikada izvedeno. To je spriječio Gjuro Szabo koji je smatrao da bi Bollé 'iznakazio' trsatsku crkvu.«²

Ne želimo ulaziti u polemiku Szabo — Bollé, već ocrtati barem ukratko ono dobro što je Bollé učinio našim dvama crkvenim objektima.

Zagrebačka crkva

Treći srednjovjekovni crkveni spomenik grada Zagreba, tj. franjevačka crkva, počinje obnovu zalaganjem o. Franje Renđela.

Na mjestu gdje se danas nalaze franjevačka crkva i samostan na Kaptolu, nalazili su se već i u 13. stoljeću. Ipak su više puta proživljavali sudbinu rušenja. Provala Tatara 1242. prouzroči paljenje³. Svetište današnje crkve najstariji je dio u njoj i započeto je već 1284. Malo-pomalo nadograđivana

1

27. IV 1915. upućuje o. Rafael Rodić prokuratoru Reda u Rim molbu da bi Sveta Stolica odlikovala Hermana Bolléa. Isti o. Rafael s potpisom zagrebačkog nadbiskupa putem bečke nuncijature 4. VIII 1915. šalje Svetoj Stolici molbu da se arhitekt Herman Bollé odlikuje za zasluge na polju crkvenog graditeljstva.

Hermana Bolléa imenovala je Sveta Stolica vitezom Reda sv. Grgura Velikog. To imenovanje šalje preko nuncijature u Beču 16. XI 1915.

Obaviještena je o odlikovanju Generalna kurija franjevačkog reda u Rimu i već 13. XI šalje breve u Zagreb Provincijalatu Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda, kojim se Herman Bollé imenuje vitezom Reda sv. Grgura Velikog. 21. XI šalje o. Rafael breve Hermanu Bolléu uz vrlo srdačno popratno pismo.

2

Braća na Trsatu provela su natječaj za projekte nove bazilike Majke Milosti. Prihvatili su Bolléov projekt koji je bio jeftiniji od Plečnikova (Iz »Naša s'oga« od 25. I 1931, str. 4 pod naslovom: O proširenju zavjetne crkve na Trsatu).

3

»Obzor« 2. VII 1902, br. 150.

je crkvena lađa, kako nas izvješćuje Spomenica grada Zagreba⁴.

Crkva i samostan popaljeni su 1528. za građanskog rata Ivana Zapolje i Ferdinanda Austrijskog.

Sredinom XVI stoljeća vraćaju se franjevci opet u stari objekt, koji su zagrebački kanonici u njihovoj odsutnosti popravili i smjestili u nj školu za đake i klerike.

Zaslugom provincijala o. Franje Draškovića početkom XVII stoljeća samostan s crkvom pripojen je iznova Ugarsko-hrvatskoj provinciji.

Nekoliko puta u XVII i XVIII stoljeću crkva i samostan bili su žrtve požara, ali franjevci ostaju neumorni, te na istom mjestu opet grade uz pomoć dobrotvora⁵.

Sve do 1880. crkva i samostan ostaju netaknuti. Devetog studenoga 1880. bijaše veliki potres u Za-

4

Kao br. 3

5

Pod vodstvom o. Timoteja Medurječkog izgrađen je današnji samostan u drugoj polovici 17. st.

grebu, te uz ostale crkve i građevine strada i franjevačka crkva.

Popravlak franjevačke crkve na Kaptolu počinje od temelja, zajedno sa zvonikom i crkvenim svetištem. Briga oko uređenja pada na leđa već spomenutom o. Franji Renđelu, a izvođenje radova preuzeo je arhitekt Herman Bollé. U gotičkom stilu podiže novi zvonik tijekom godine 1885. Tu gradnju i obnovu svetišta završava 1886.

Kako su lađa i pročelje dalje vapili za restauracijom, ta je briga pala na novog gvardijana o. Rafaela Rodića, koji se svim marom zauzeo da se taj posao započne i dokrajči. Tadašnji provincijal o. Vendelin Vošnjak kao i o. Rafael iskazuju puno povjerenje Hermanu Bolléu, da u istom stilu nastavi prekinuti rad.

Poslovi su počeli već 1898. podizanjem glavnog oltara⁶. To je djelo fra Kajetana Kohanca. Pomagao mu je rezbar Zvonimir Maruzzi, koji je poslije stupio u Red i dobio ime fra Elekt⁷. Rad je nadzirao Bollé, pa se zbog toga i češće navraćao u samostan. Nacrt je djelo samog Bolléa, koji je bio zainteresiran da se i ostvari. Bollé pomalo upućuje fra Kajetana u razumijevanje nacrtu i pojedinih gotičkih oblika, te ga bodri na ustrajan rad⁸. Jasno je da sam fra Kajetan ne bi mogao izvesti tako veliko djelo kao što je glavni oltar crkve, da nije uza se imao stručnu Bolléovu pomoć.

Ne znamo kada je o. Rafael odlučio nastaviti rad na popravku crkve, ali znamo da je zbog toga 24. I 1901. otišao u Beč da sabire milostinju⁹.

6

Na žalost, taj je oltar maknut iz crkve 1967. nakon što je postavljen novi oltar 1966. prema puku, po smjernicama II Vatikanskog koncila.

7

Marruzzi Zvonimir, fra Elekt, rodio se 4. X 1879. u mjestu Kuželju kraj Delnica. Kao rezbar završava obrtnu školu u Zagrebu. U Franjevački red ulazi tek 17. studenog 1914. Kako izjavljuje njegova majka, bilo je nekih nezgoda zbog kojih nije mogao prije stupiti među franjevce. U I svjetskom ratu sudjelovao je od 1915—1918. U Redu provodi vrlo strog način života. Godinama uzima samo glavni obrok u danu. Gotovo do smrti radi rezbarski obrt. Zbog svoje skromnosti nije bilježio oltare i kipove što ih je izradio. Zato i naš navod nije potpun. Ipak znamo da je radio na ovim mjestima: Kaptol 9 u Zagrebu, kapela Gospe Lurdske u Zagrebu, Sladojevci, Ivanjska, Sračinec kod Varaždina, Tolisa u Bosni, Orahovica, Jastrebarsko, Samobor, Stenjevec, Našice, Bihać, Tounj-Zdenci (Provincijske obavijesti XII/1953, str. 8, U spomen pokojnom fra Elektu).

8

Kronika Franjevačkog samostana u Zagrebu, B-1-2, str. 8.

9

Nav. dj. br. 8, str. 9

Proračun za cijelu rekonstrukciju bio je prevelik da bi ga mogao isplatiti sam zagrebački samostan.

Budući da je na staroj crkvi postojalo dosta gotičkih elemenata, graditelj je posve obnovio crkvu i toranj u gotičkom stilu. Bilo je tu i baroknih elemenata, ali su oni potresom jače oštećeni.

Tehnička i umjetnička provedba cijele arhitekture slična je zagrebačkoj katedrali, kao gotovo usporedno djelo istog arhitekta.

Crkva je posvećena sv. Franji. Lijepu oltarnu sliku naslikao je Celestin Medović; ta slika i danas dominira svetištem.

Kako crkva ima šest pokrajnjih oltara, našli su se i dobročinitelji za neke od njih. Oltar Presvetog Srca Isusova darovao je biskup Gugler, a oltar sv. Josipa dar je prvostolnog Kaptola zagrebačkog. Oltar Majke Božje Žalosne poklonio je biskup Krapac.

Pojedine su radove izvodili ovi majstori: zidarske i tesarske Ivan Holz, graditelj iz Požege; klesariju i kipove zagrebački kipar Ignjat Franz; pokrivački posao Hinko Bauer; limariju A. Maruzzi, a umjetnu bravariju V. Pandžić; žičane mreže E. Schlumpf; stolarske radove Breber, a pozlatarske i ličilačke Vatroslav Matoš. Prozore je prema Bolléovim nacrtima izvela tvrtka Karl Geylings Erben u Beču¹⁰. Žrtvenici, propovjedaonica i isповjedaonice izrađeni su u stolarskoj radionici I. Budickoga, a klupe u svetištu izradio je stolar Schriffner; klupe u lađi stolar Šeremet, a stolarske radove na orguljama stolar F. Häcker. Rezbarske radove na pokrajnjim oltarima izveli su kipari Hauptfeld i König... Bogatu dekorativnu slikariju na stijenama i svodovima izveo je slikar M. Peroš.

Prozore su darovali ovi dobročinitelji: veliki okrugli prozor-rozetu grad Zagreb; ostale grof Miroslav Kulmer, obitelj Amruš-Novak, Crnadak, H. Bauer, senator Šrepl, M. Rihtarić, Ivan Krapac i opat Ivan Bošnjak. Jedan prozor darovao je netko od zaposlenih majstora.

Svi su ti umjetnici nastojali povjereni im posao izvesti najbolje u svojoj struci, te tako cijelo djelo pruža krasan primjer domaće umjetnosti¹¹.

10

Nav. dj. br. 8, str. 19. Novi prozori djelo su akademskog slikara Ive Dulčića. Postavljeni su 1962/63.

11

Nav. dj. br. 8, str. 19.

Budući da je proračun iznosio 29.000 forinti, o. Rafael skupljao milodare i u domovini i u inozemstvu. Iz Beča je stigla lijepa svota novca, a također i od đakovačkog biskupa J. J. Strossmayera.

Ovdje je mjesto, a i pravo je, da se spomenemo dobročinitelja koji su poklonili veće svote novca. Tu je na prvome mjestu zagrebački nadbiskup dr Juraj Posilović, a zatim grad Zagreb.

Posao je lijepo napredovao kroz 1901. godinu, te su zidarski poslovi sasvim završeni 31. prosinca. Radovi u unutrašnjosti crkve počinju krajem siječnja 1902. dizanjem skela za slikarije. Slikari dolaze 1. ožujka. Radovi su završeni 17. lipnja. Svečana posveta određena je za 5. srpnja. Već dan prije hrli narod u crkvu da je vidi, jer će mu sutra biti predana da se u njoj sastaje i moli¹².

12

Nav. dj. br. 8, str. 17 i 18.

Razdraganost braće franjevac oko proslave završetka restauracije crkve i samostana počinje već u predvečerje blagdana sv. Ćirila i Metoda. Slavlje se nastavlja na sam blagdan, kada je nekoliko biskupa posvećivalo crkvu — glavni i pomoćne oltare.

Glavni je oltar posvetio zagrebački nadbiskup dr Juraj Posilović, a pomoćne dr Antun Mahnić, biskup krčki (oltar Presvetog Srca Isusova i sv. Josipa), dr Antun Maurović, biskup senjski (oltar Majke Božje Žalosne i sv. Antuna), te dr Anđelko Voršak, posvećeni đakovački biskup (oltar sv. Ane i sv. Valentina)¹³.

Tako je Zagreb dobio u ono vrijeme treći svoj obnovljeni sakralni objekt, crkvu sv. Franje na Kaptolu.

Iločka crkva

Iločka franjevačka crkva građena je prema mišljenju o. Mladena Barbarića u doba gotike, tj. u XIV stoljeću. Navodno ju je sagradio vojvoda Ugrin. Gradnja je počela 1349. godine.

Prema tlocrtu crkve vidi se da je građena u više navrata. Prema zidovima može se zaključiti da je građena u dva vremenska razdoblja. Najstariji dio šezao bi od današnjeg ulaza do propovjedaonice, a mlađi od propovjedaonice do apside¹⁴.

Crkva je uglavnom gotičkog stila (rana gotika), dok je prije bilo i nešto romanike. Izvana je bila razdijeljena na četiri nejednako široka polja i poduprta potpornjacima¹⁵.

Upravu te prve crkve vojvoda Ugrin dao je franjevcima-konventualcima koji se u Iloku spominju već 1343.¹⁶

Crkvu produžuje do današnjih dimenzija knez Nikola Iločki, iz poštovanja prema svetom Ivanu Kapistranu. Narod je hrlio na Kapistranov grob zbog čudesa koja je činio ovaj svetac, pa je stara crkva bila premalena za toliko mnoštvo. Ona je povećana oko 1460. Umjesto franjevac-konventu-

13

»Serafijski perivoj« br. 8 od 1902, str. 255.

14

O. Mladen Barbarić, Povijest crkve iločke, Osijek 1918, str. 6—8.

15

Nav. dj. br. 14, str. 9.

16

Nav. dj. br. 14, str. 14.

alaca Nikola Iločki dovodi franjevce-opservante kojima je pripadao i sam Ivan Kapistran. Tako franjevci-opservanti ostaju do danas u Iloku.

Nakon mohačke bitke 1526. dolaze Turci u Ilok. Franjevci su pobjegli da spase živote, a Turci su, kako se nagađa, nekamo odnijeli tijelo sv. Ivana Kapistrana, te do danas nije pronađeno. Crkvu Turci pretvaraju u staju.

Nakon izгона Turaka 1686. iločka je crkva oštećena na više mjesta¹⁷. Ta su oštećenja popravljena 1706, kako kaže Kronika¹⁸.

Nakon izгона Turaka franjevci se vraćaju. Odmah se dadoše na popravak trošne crkve. Radili su sami, jer nije bilo majstora da obnove i ukrase tu vrijednu građevinu. Narod ih je obilno pomagao. Obnovili su crkvu kako su najbolje znali i mogli. Svrha im je bila da je osposobe za bogoslužje¹⁹.

Prva crkva koju je sagradio vojvoda Ugrin bila je posvećena Majci Božjoj; kad ju je povećao Nikola Iločki, u nadograđenoj crkvi glavni je oltar posvetio sv. Ivanu Kapistranu, a kapelicu gdje je bio svečev grob posvetio je Majci Božjoj. Tako je to i danas. Sliku glavnog oltara koja prikazuje sv. Ivana Kapistrana pod Beogradom donio je iz Beča vlastelin Loring.

Godine 1739. bio je u Iloku jak potres. On je ošteti i crkvu, pa je svodove iz Ugrinove epohe trebalo zamijeniti novima. To je izvedeno 1761. Od te godine ništa se više na crkvi nije popravljalo²⁰.

Prigodom vizitacije 1903. generalni vizitator naše novoosnovane Provincije o. Jeronim Vladić reče o. Mladenu Barbariću: »Ti si, sinko, najmlađi od fratara Iločana. Stara ona crkva treba da se u red stavi. Odlučio sam, da ti ideš onamo!«²¹ Tada je o. Mladen bio predstojnik samostana u Cerniku. I zaista, o. Mladen Barbarić dolazi u Ilok da se »smiluje na onu bijedu«, kako sam kaže u svojoj autobiografiji²².

¹⁷ Nav. dj. br. 14, str. 22.

¹⁸ Nav. dj. br. 14, str. 23.

¹⁹ Nav. dj. br. 14, str. 24.

²⁰ Nav. dj. br. 14, str. 31 i 32.

²¹ O. Mladen Barbarić, Fragmenta, Osijek, str. 3.

²² Nav. dj. br. 21, str. 4.

Već 1902. prigodom proslave završetka radova na zagrebačkoj franjevačkoj crkvi o. Rafael Rodić potiče o. Mladena Barbarića da obnovi iločku crkvu²³.

»Arhitekt Bollé radio je na papiru, a ja sam se bavio pitanjem: otkale ću smoći sredstva, da podmirim troškove.«²⁴

Godine 1907. za Uskrs crkva je zatvorena. Veliki refektorij pretvoren je u kapelicu. U dogovoru s arhitektom Bolléom zidarski i tesarski radovi povjereni su poduzetniku iz Rume Stjepanu Taschneru koji je odmah poslije Uskrsa započeo s rušenjem tornja i ruševnih dijelova crkve. Četvrtog srpnja postavljena je prva cigla u temelj tornja. Sagrađen je novi toranj do visine crkve (13 m). Apsida je novo sazidana i pokrivena. Sagrađena je nova sakristija a iznad nje oratorij. Kapela Majke Božje podignuta je izvana.

Klesarski i kiparski radovi povjereni su Ignjatu Franzu iz Zagreba²⁵.

Godine 1908. limarski poslovi povjereni su A. Maruzziju, limaru iz Zagreba.

Na crkvi se radilo gotovo do polovice prosinca 1908. godine. Crkva je tada izvana uglavnom bila gotova.

Godine 1909. počinju radovi iznutra. Dolazi do manjih sukoba između o. Mladena i arhitekta Bolléa, koji prema riječima o. Mladena »nekako lake ruke baca starinu iz crkve«. Ipak ti sukobi dobro završavaju, jer obojicu vodi ljubav prema istom cilju.

Krov je pokriven novim crijepom. Crkva je popođena keramit-pločicama iz tvornice »Zagorka« u Bedekovčini.

Na početku veljače 1910. stigli su lijepo izrađeni prozori iz Beča. Izradio ih je C. Geyling prema Bolléovu nacrtu. To su darovi pojedinih obitelji; na nekima su i zapisana imena darovatelja.

Klupe za crkvu izradio je Josip Auman.

Propovjedaonicu je izradio Budicki u Zagrebu, a ona je dar dra Anđelka Voršaka, pomoćnog đakovačkog biskupa.

²³ Nav. dj. br. 21, str. 5.

²⁴ Nav. dj. br. 21, str. 5.

²⁵ Ovi i naredni podaci uzeti su uglavnom iz »Kronike iločkog samostana«, B-1-2.

Na Veliku subotu 1910. crkva je opet otvorena. Blagoslovio ju je zagrebački gvardijan o. Rafael Rodić, koji je za nju skupljao novac i bodrio o. Mladena u njegovu radu.

Potkraj veljače 1911. stiže kip Majke Božje, dar Gospojinskog društva u Iloku. Kip je izradio Krvarić, kipar iz Zagreba.

Izvršene su u crkvi slike križnog puta. Okvire je izradio Josip Auman.

Slikanje crkve preuzeo je mariborski slikar Franjo Horvat za kojega kaže o. Rafael Rodić: »O njemu sam osvjedočen da je pošten i solidan, pa ni u čemu ne će varati, a uz to je vješt slikar, što mu i sam Bollé priznaje.«²⁶

Dogradnju tornja 1913. preuzima arhitekt Malin iz Osijeka, a radovi su završeni 1914. Tada su zidari načinili stubu. Tako je dovršen posao oko tornja.

Veće svote novca za obnovu crkve darovali su: knez Odescalchi 20.000 kruna, općina Ilok 17.000 kruna, Kraljevska ugarska vlada 10.000 kruna i sam kralj 5000 kruna. Kraljevska zemaljska vlada u Zagrebu dala je zajam od 30.000 kruna. Sami Iločani davali su koliko je tko mogao i htio. Njihovi su prilozi bili maleni, pa je o. Mladen kucao i na tuđa vrata. Prilozi su stizali čak iz Amerike.

26

Pismo o. Rafaela Rodića o. Mladenu Barbariću od 3. IV 1913.

Bolléeov proračun bio je 160.000 kruna, ali su se troškovi popeli na 180.000 kruna. O. Mladen ne prigovara ovoj drugoj svoti, jer su poslovi obavljani zaista solidno. O toj solidnosti iločka crkva govori i danas.

Zagrebačka i iločka franjevačka crkva djelo su arhitekta Hermana Bolléa. Taj je čovjek uložio velike napore i zalaganje u te pothvate. O tome postoji obilna dokumentacija u zagrebačkom i iločkom arhivu. Zato je opravdano naše poštovanje prema njemu jer je učinio mnogo da ova dva sakralna objekta zasjaje u punoj ljepoti.

Literatura

- Kronika zagrebačkog samostana od 1900—1921, B-1-2.
- Kronika iločkog samostana od 1885—1942, B-1-2.
- »Obzor« od 1902.
- »Serafinski perivoj« od 1902.
- »Katolički list« od 1902.
- »Naša sloga« od 1931.
- »Provincijske obavijesti« od 1953.
- O. Mladen Barbarić, Iločke starine, Zagreb 1899.
- O. Mladen Barbarić, Povijest crkve iločke, Osijek 1918.
- O. Mladen Barbarić, Fragmenta, Osijek.
- Damjan Damjanović, Sveti Franjo u Zagrebu — na Kaptolu, Zagreb 1975.